مجله علوم تغذیه و صنایع غذایی ایران
سال بیستم، شماره ۵، ویژه‌نامه زمستان ۱۴۰۴، صفحات ۱۰۶-۱۰۳

خلاصه سیاستی

ارتقاء پایداری سبد غذایی خانوار: الگوهای عملیاتی و برنامه‌های سیاستی جهت بهبود امنیت غذایی و پیشگیری از بحران‌های زیست‌محیطی در کشور

فرزانه شهردمی[۱]، آرزو حقیقیان رودسری[۲]، سید رضا سبحانی[۳]، فاطمه محمدی نصرآبادی[۴]، لیدا شمس[۵]

۱- گروه تغذیه جامعه، دانشکده علوم تغذیه و صنایع غذایی، انستیتو تحقیقات تغذیه‌ای و صنایع غذایی کشور، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

۲- نویسنده مسئول: گروه تغذیه جامعه، دانشکده علوم تغذیه و صنایع غذایی، انستیتو تحقیقات تغذیه‌ای و صنایع غذایی کشور، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران. پست الکترونیکی: ahaghighian@yahoo.com

۳- گروه تغذیه جامعه، دانشکده علوم تغذیه و رژیم شناسی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

۴- گروه تحقیقات سیاستگذاری و برنامه ریزی غذا و تغذیه، دانشکده علوم تغذیه و صنایع غذایی، انستیتو تحقیقات تغذیه ای و صنایع غذایی کشور، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شهید بهشتی، تهران، ایران

۵- گروه مدیریت و سیاستگذاری سلامت، دانشکده بهداشت و ایمنی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

چکیده

مقدمه و هدف: ناپایداری نظام‌های غذایی و ناهمسویی سیاست‌های حمایتی با معیارهای پایداری، امنیت غذایی و منابع زیست‌محیطی، ایران را با چالش جدی مواجه کرده است. طبق شواهد، نظام‌های غذایی کنونی سهم قابل‌توجهی در تشدید تغییرات اقلیمی و افزایش بار بیماری‌های غیرواگیر دارند. این خلاصه سیاستی با هدف ارتقاء پایداری سبد غذایی خانوار، شناسایی الگوهای عملیاتی و برنامه‌های سیاستی به منظور بهبود امنیت غذایی انجام شده است.

مواد و روش‌ها: در این مطالعه از روش‌شناسی تلفیقی، شامل مرور نظام‌مند مطالعات داخلی و بین‌المللی و تحلیل کیفی مصاحبه با ۲۱ نفر از ذینقشان کلیدی که به روش گلوله برفی انتخاب شدند استفاده شد که در آن به شناسایی موانع و چالش های اجرا و پیاده سازی سبدهای غذایی و راهکارهای دست یابی به سبد غذایی پایدار پرداخته شد.

یافته‌ها: تورم شدید موجب جایگزینی «سبد بقا» به جای سبد سلامت توسط خانوارها شده است. از سوی دیگر، اصرار بر سیاست‌های خودکفایی بدون توجه به ظرفیت‌های اقلیمی، در کنار نبود فناوری‌های نوین و حجم بالای ضایعات غذایی، فرسایش شدید منابع را در پی داشته است. برای حل این بحران، یک بسته سیاستی اولویت‌بندی‌شده پیشنهاد می‌شود که شامل گنجاندن اقلام همسو با سبد پایدار بومی در طرح کالابرگ الکترونیک، تشکیل تیم‌های متخصص استانی جهت انطباق سبد غذایی با اقلیم هر منطقه و الگوی کشت، در کنار وضع مالیات بر غذاهای ناسالم و فرآوری‌شده برای تأمین یارانه اقلام مغذی و پایدار و در نهایت، پیاده‌سازی برنامه‌های آموزشی جامعه‌نگر برای کاهش دورریز خانگی و احیای غذاهای بومی است.

نتیجه‌گیری: برای پیشگیری از بحران‌های زیست‌محیطی و بهبود امنیت غذایی، سیاست‌گذاران کلیدی باید فوراً نظام چندپارچه کنونی را به سمت یک «مدیریت بین‌بخشی و هوشمند» سوق دهند. تداوم نگاه مقطعی، صدمات جبران‌ناپذیری به سلامت جامعه و پایداری محیط‌زیست وارد خواهد ساخت.

واژگان کلیدی: سبد غذایی، پایداری، برنامه های سیاستی، بحران زیست محیطی

مقدمه

در دهه‌های اخیر، ناپایداری نظام‌های غذایی به یکی از چالش‌های اساسی حوزه سلامت عمومی، امنیت غذایی و توسعه پایدار در جهان تبدیل شده است. شواهد علمی نشان می‌دهد که نظام‌های غذایی کنونی سهم قابل‌توجهی در تشدید تغییرات اقلیمی، تخریب منابع طبیعی، کاهش تنوع زیستی و افزایش بار بیماری‌های غیرواگیر دارند. در این میان، الگوی مصرف غذا در سطح خانوار به‌عنوان نقطه اتصال میان تولید، دسترسی، انتخاب و مصرف مواد غذایی، نقش تعیین‌کننده‌ای در تحقق یا تضعیف پایداری نظام غذایی ایفا

[Downloaded from nsft.sbmu.ac.ir on 2026-10-15]

[DOI: 10.66224/nsft.20.5.19]

می‌کند. ازاین‌رو، ارتقاء پایداری سبد غذایی خانوار به‌عنوان یکی از راهبردهای کلیدی برای بهبود سلامت جامعه، ارتقای امنیت غذایی و کاهش پیامدهای زیست‌محیطی مورد توجه سیاست‌گذاران و نهادهای بین‌المللی قرار گرفته است (۱-۳). مفهوم «رژیم غذایی پایدار» در سال‌های اخیر به‌طور گسترده در ادبیات علمی مطرح شده و به رژیمی اطلاق می‌شود که ضمن تأمین نیازهای تغذیه‌ای و حفظ سلامت انسان، کمترین اثرات منفی را بر محیط‌زیست داشته، از نظر اقتصادی مقرون‌به‌صرفه و از نظر اجتماعی و فرهنگی نیز قابل‌پذیرش باشد [۴, ۵]. دستیابی به الگوهای غذایی پایدار مستلزم اتخاذ رویکردهای جامع و یکپارچه‌ای است که بتواند تمامی این ابعاد را به‌صورت هم‌زمان مدنظر قرار دهد [۲, ۶]. در این راستا، سیاست‌گذاران نقش کلیدی در طراحی و اجرای اقداماتی دارند که بتواند الگوهای غذایی پایدار را در جامعه تقویت کند. بااین‌حال، نبود شواهد منسجم، کمبود چارچوب‌های عملیاتی و پراکندگی تجارب موجود، موجب شده است بسیاری از سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان، ابزار و دانش کافی برای طراحی مداخلات اثربخش در این حوزه را در اختیار نداشته باشند باشند [۷]. این خلأ می‌تواند توان نظام‌های سیاست‌گذاری را در بهره‌گیری از تجربیات موفق جهانی و طراحی برنامه‌های مبتنی بر شواهد محدود سازد [۷]. بر این اساس، شناسایی، تبیین و تحلیل الگوهای عملیاتی و برنامه‌های سیاستی مؤثر در ارتقاء پایداری سبد غذایی خانوار، می‌تواند زمینه لازم را برای تدوین سیاست‌های کارآمدتر در جهت بهبود امنیت غذایی، ارتقای سلامت جامعه و پیشگیری از بحران‌های زیست‌محیطی فراهم سازد.

روش پژوهش

این خلاصه سیاستی با استفاده از مرور مطالعات کلیدی داخلی و بین‌المللی و تحلیل داده های کیفی است که داده های کیفی آنها به روش مصاحبه نیمه ساختاریافته عمیق با متخصصین و صاحبنظران این حوزه جمع آوری شد. تعیین موانع و چالش های اجرا و پیاده سازی سبدهای غذایی و راهکارهای دست یابی به سبد غذایی پایدار با مصاحبه به روش گلوله برفی با ۲۱ نفر از ذی نقشان کلیدی انجام شد. در نهایت، گزینه‌های سیاستی بر اساس معیارهای اثربخشی، امکان‌پذیری اجرایی و پذیرش فرهنگی- اجتماعی تدوین شدند.

یافته های پژوهش

تحلیل نظام‌مند مصاحبه با ذینقشان کلیدی و شواهد علمی بررسی شده در این حوزه، واقعیت‌های اجرایی زیر را به عنوان هسته اصلی چالش‌ها آشکار می‌سازد:

۱. تغییر سبد غذایی سالم به "سبد بقا" در شرایط تورمی: به دلیل تورم شدید و نوسانات قیمت خوراکی‌ها، خانوارها مجبور به حذف اقلام با کیفیت و جایگزین کردن سبد بقا (صرفاً تأمین کالری و پروتئین ارزان) به جای سبد غذایی سالم ومغذی شده‌اند. این امر منجر به مصرف پایین گوشت قرمز، ماهی و لبنیات به دلیل نبود دسترسی اقتصادی شده است.

۲. سیاست‌های یارانه‌ای نامناسب و ناعدالتی در دسترسی: سیاست‌های فعلی یارانه‌ای با عدالت غذایی همسو نیستند. دشواری شناسایی افراد کم‌برخوردار در استفاده کالابرگ و دسترسی ناعادلانه ناشی از یارانه‌های نامتقارن، عملاً کارایی هدفمندی یارانه‌ها را در دسترسی اقشار فقیر به مواد غذایی مغذی از بین برده است.

۳. اولویت کالری‌محوری بر اصول پایداری: برای دولت، دغدغه فوری تأمین حداقل کالری خانوارها بر مشوق‌های تولید پایدار ارجحیت دارد؛ موضوعی که سبب کمرنگ شدن پیامدهای زیست‌محیطی انتخاب‌های غذایی در جامعه شده است.

۴. ناهمسو بودن سیاست‌های کشاورزی با سیاست های تغذیه ای و نیازهای اقلیمی: سیاست خودکفایی و خرید تضمینی فعلی با میزان آب‌بری، ظرفیت‌های اقلیمی و کشاورزی بومی همسو نیست. متناسب نبودن الگوی کشت، نبود تکنولوژی‌های نوین و مصرف بالای آب باعث اختلال در تولید پایدار غذا در اثر استفاده نادرست از منابع طبیعی شده است.

۵. حجم بالای دورریز مواد غذایی و موانع فرهنگی-آموزشی: ضایعات و دورریز مواد غذایی از مرحله تولید، فرآوری و عرضه محصولات تا سطح مصرف خانگی (به ویژه در محصولات آب‌بر مانند سبزیجات و صیفی‌جات) بالا است. این در حالی است که آمار دقیق کشوری از مقدار این دورریزها وجود ندارد. ضعف مهارت‌های کاربردی در تهیه غذاهای سالم و پایدار، ترجیح طعم و سرعت بر سلامت، و کاهش علاقه نسل جدید به تهیه غذاهای سنتی و بومی (به دلیل زمان‌بر بودن) سبب کمرنگ شدن آنها در الگوی غذایی شده است.

[Downloaded from nsft.sbmu.ac.ir on 2026-10-15]

[DOI: 10.66224/nsft.20.5.19]

توصیه های سیاستی

اولویت	توصیه	تدوین، تصویب و اجرا	زمان بندی	منابع مورد نیاز
۱	تشکیل تیم‌های متخصصین محلی در استان‌ها جهت طراحی سبد غذایی پایدار بومی متناسب با اقلیم هر منطقه و جهت‌دهی به الگوی کشت جهادکشاورزی	شورای عالی سلامت و امنیت غذایی، وزارت جهاد کشاورزی	میان‌مدت (۲-۱ سال)	اعتبارات ردیف توسعه کشاورزی پایدار کشور
۲	بازنگری و گنجاندن اقلام همسو با سبد غذایی پایدار در طرح کالابرگ الکترونیک و اصلاح هدفمند یارانه‌ها بر اساس ویژگی‌های دهک‌های درآمدی، نیازهای سنی و جنسی خانوارها.	وزارت کار، تعاون و رفاه اجتماعی، وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، سازمان برنامه و بودجه	کوتاه‌مدت (۱۲-۶ ماه)	بازآرایی بودجه جاری یارانه‌های رفاهی کشور
۳	اجرای برنامه جامع آموزش جامعه‌نگر و ترویج مهارت‌های خرید هوشمند، غذاهای سنتی و کاهش دورریز خانگی	وزارت آموزش و پرورش، سازمان صداوسیما، وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی	بلند مدت (۴-۲ سال)	بودجه فرهنگی و آموزشی دستگاه‌های ذی‌ربط
۴	وضع مالیات بر مواد غذایی ناسالم یا فرآوری‌شده با اثرات زیست‌محیطی بالا و تخصیص عواید آن به عنوان یارانه هدفمند برای اقلام مغذی بومی و پایدار	مجلس شورای اسلامی، وزارت اقتصاد و دارایی، وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی	میان‌مدت (۲-۱ سال)	درآمد حاصل از مالیات‌های سلامت‌محور

پیام کلیدی سیاستی

برای پیشگیری از بحران‌های زیست‌محیطی و بهبود امنیت غذایی در کشور، سیاست‌گذاران کلیدی باید فوراً نظام چندپارچه کنونی را به سمت یک «مدیریت بین‌بخشی و هوشمند» سوق دهند؛ به طوری که در کوتاه‌مدت، طرح کالابرگ الکترونیک و یارانه‌ها بر اساس ویژگی‌های جمعیت-شناختی دهک‌ها بازطراحی شده و هم‌زمان در میان‌مدت، تیم‌های متخصص محلی برای انطباق سبد غذایی با اقلیم هر استان و الگوی کشت جهاد کشاورزی تشکیل شوند. پایداری ساختاری این تحول، نیازمند تأمین منابع مالی پایدار از طریق وضع مالیات بر غذاهای ناسالم و فرآوری‌شده (جهت بازتوزیع به عنوان یارانه اقلام مغذی) و اجرای برنامه‌های آموزشی و فرهنگی بلندمدت در مدارس و رسانه‌ها برای کاهش دورریز و احیای رژیم‌های بومی است. تداوم نگاه مقطعی، صدمات جبران‌ناپذیری به منابع آب و خاک و سلامت جامعه وارد خواهد ساخت.

سپاسگزاری: خلاصه سیاستی حاضر بخشی از پایان‌نامه خانم فرزانه شهردمی، دانشجوی مقطع دکتری سیاست‌های غذا و تغذیه دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی است که طرح آن با کد اخلاق IR.SBMU.NNFTRI.REC.1402.074 در شورای پژوهشی انستیتو تحقیقات تغذیه ای و صنایع غذایی کشور به تصویب رسیده است.

References

1. Willett, W., et al., Food in the Anthropocene: the EAT–Lancet Commission on healthy diets from sustainable food systems. The lancet, 2019. 393(10170): p. 447-492.
2. Springmann, M., et al., Options for keeping the food system within environmental limits. Nature, 2018. 562(7728): p. 519-525.
3. Crippa, M., et al., Food systems are responsible for a third of global anthropogenic GHG emissions. Nat Food 2: 198–209. 2021.
4. Burlingame, B. and S. Dernini, Sustainable diets and biodiversity: directions and solutions for policy, research and action. 2012.
5. Pingault, N., et al., Nutrition and food systems. A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security. 2017.
6. Meybeck, A. and V. Gitz, Sustainable diets within sustainable food systems. Proceedings of the Nutrition Society, 2017. 76(1): p. 1-11.
7. Johnston, J.L., J.C. Fanzo, and B. Cogill, Understanding sustainable diets: a descriptive analysis of the determinants and processes that influence diets and their impact on health, food security, and environmental sustainability. Advances in nutrition, 2014. 5(4): p. 418-429.

[Downloaded from nsft.sbmu.ac.ir on 2026-10-15]
[DOI: 10.66224/nsft.20.5.19]

Policy Brief

Enhancing the Sustainability of Household Food Basket: Operational Models and Policy Programs to Improve Food Security and Prevent Environmental Crises in the Country

Shahrdami F[1], Haghighian Roudsari A[2], Sobhani R[3], Mohammadi-Nasrabadi F[4], Lida Shams L[5]*

1- Department of Community Nutrition, Faculty of Nutrition Sciences and Food Technology, National Nutrition and Food Technology Research Institute, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

*2- *Corresponding Author: Department of Community Nutrition, Faculty of Nutrition Sciences and Food Technology, National Nutrition and Food Technology Research Institute, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran. Email: ahaghighian@yahoo.com*

3- Department of Community Nutrition, Faculty of Nutritional Sciences and Dietetics, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

4-Food and Nutrition Policy and Planning Research Department, National Nutrition and Food Technology Research Institute, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

5- Department of Health Management and Policy, Faculty of Public Health and Safety, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Abstract

Objective: The instability of food systems and the misalignment of supportive policies with sustainability criteria have posed serious challenges to food security and environmental resources in Iran. Evidence indicates that current food systems contribute substantially to the intensification of climate change and the increasing burden of non-communicable diseases. This policy brief was conducted with the aim of promoting the sustainability of household food baskets and identifying operational models and policy programs to improve food security.

Materials and Methods: This study employed a mixed-methods approach, including a systematic review of national and international studies and qualitative analysis of interviews with 21 key stakeholders selected through snowball sampling. The study explored the barriers and challenges related to the implementation of food baskets, as well as strategies for achieving a sustainable food basket.

Findings: Severe inflation has led households to replace a “healthy food basket” with a “survival basket.” Moreover, the continued emphasis on self-sufficiency policies without considering climatic capacities, along with the lack of modern technologies and the high volume of food waste, has resulted in severe resource depletion. To address this crisis, a prioritized policy package is proposed, including the incorporation of items aligned with sustainable indigenous food baskets into the electronic coupon program, the establishment of provincial expert teams to adapt food baskets to the climate and cropping patterns of each region, the imposition of taxes on unhealthy and processed foods to subsidize nutritious and sustainable food items, and finally, the implementation of community-based educational programs aimed at reducing household food waste and revitalizing indigenous foods.

Conclusion: To prevent environmental crises and improve food security, key policymakers must urgently shift the current fragmented system toward an “integrated and intelligent intersectoral management” approach. Continuing the current short-term perspective will result in irreversible damage to public health and environmental sustainability.

Keywords: Food Basket, Sustainability, Policy Programs, Environmental Crisis

[Downloaded from nsft.sbmu.ac.ir on 2026-10-15]

[DOI: 10.66224/nsft.20.5.19]